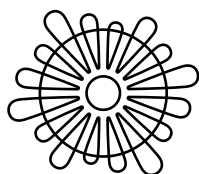

ARCHAEOLOGIA

adriatica

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

SVEUČILIŠTE U ZADRU / UNIVERSITAS STUDIORUM JADERTINA / UNIVERSITY OF ZADAR
ODJEL ZA ARHEOLOGIJU / DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

UDK 902/904

ARCHAEOL. ADRIAT.

ISSN 1846-4807

ARCHAEOLOGIA adriatica

IZDAVAČ / *Publisher*
Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*
Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*
Josip Faričić (predsjednik / *Chair*)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / *Editor in Chief*
Ante Uglešić

ZAMJENIK GLAVNOG I ODGOVORNOG UREDNIKA / *Associate Editor in Chief*
Igor Borzić

TAJNICA / *Secretary*
Josipa Baraka Perica

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*
Brunislav Marijanović (professor emeritus Sveučilišta u Zadru), Igor Borzić (Sveučilište u Zadru),
Martina Čelhar (Sveučilište u Zadru), Tomislav Fabijanić (Sveučilište u Zadru),
Josipa Baraka Perica (Sveučilište u Zadru), Mirja Jarak (Sveučilište u Zagrebu),
Marko Dizdar (Institut za arheologiju, Zagreb), Biba Teržan (Univerza v Ljubljani),
Gian Pietro Brogiolo (Università degli Studi di Padova)

ADRESA UREDNIŠTVA / *Adress of the Editorial Board*
Archaeologia Adriatica
Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
23000 Zadar, Hrvatska / Croatia
Tel. +385(0)23 200 522
E-mail: archaeologia.adriatica@unizd.hr

ARCHAEOLOGICA ADRIATICA REFERIRA SE U / *Archaeologia Adriatica is abstracted and indexed in*
- Ulrich's international periodicals directory
- DYABOLA. Sachkatalog der Bibliothek – Römisch-
Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts

DOSTUPNO NA / *Available at*
Hrčak. Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske (hrcak.srce.hr)
Morepress (morepress.unizd.hr)

ČASOPIS IZLAZI JEDNOM GODIŠNJE / *Published annually*
ISSN 1846-4807 (Tisak)
ISSN 1848-9281 (Online)
DOI 10.15291/archo

NASLOVNICA / *Cover Page*
Foto / *Photo*: Zoran Alajbeg, Ivan Čondić, Sebastian Govorčin, Mato Ilkić i Joško Zaninović

SADRŽAJ / CONTENTS

MARTINA DUBOLNIĆ GLAVAN, MIROSLAV GLAVIČIĆ Posveta Augustovu numenu iz Privlake kod Nina (arhivska istraživanja) (Izvorni znanstveni članak) <i>Dedication to the Numen Augusti from Privlaka near Nin</i> (archival research) (Original scientific paper)	9
IVANA JADRIĆ-KUČAN, IVANA BANOVAČ Posveta geniju Carske kuće (<i>Genius Domus Augusta</i>) iz Oneja (Izvorni znanstveni članak) <i>Dedication to the Imperial Family's Genius</i> (Genius Domus Augusta) from <i>Oneum</i> (Original scientific paper)	31
BOŽANA MALETIĆ, MATTEO POLA Un'iscrizione inedita ed alcune note di topografia antica di Preko sull'isola di Ugljan (Articolo scientifico originale) <i>Neobjavljeni natpis i nekoliko bilježaka o antičkoj topografiji</i> <i>Preka na otoku Ugljanu</i> (Izvorni znanstveni članak)	61
DINO TARAS Radionički pečati na italskoj tera sigilati iz Zatona kod Zadra (Prethodno priopćenje) <i>Workshop Stamps on Italic Terra Sigillata from Zaton near Zadar</i> (Preliminary report)	81
KRISTINA GERGETA SOTONČIĆ, TEODORA GODINOVIĆ Zaštitno arheološko istraživanje dijela maritimne vile u uvali Ribnjaku kod Valbandona (Stručni članak) <i>Rescue Archaeological Excavations of a part of the</i> <i>Maritime Villa in Ribnjak Bay near Valbandon</i> (Professional paper)	119

ANA KARAOOLE, NIKŠA GRBIĆ Keramički nalazi i ostali pokretni arheološki materijal s lokaliteta Ošlje – Gradac (Izvorni znanstveni članak) <i>Pottery and Other Small Finds from the Site of Ošlje-Gradac (Original scientific paper)</i>	143
KRISTINA GERGETA SOTONČIĆ Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno groblje u Novigradu. Preliminarni rezultati istraživanja (Prethodno priopćenje) <i>Late Antique and Early Medieval Cemetery in Novigrad. Preliminary Research Results (Preliminary report)</i>	203
ANITA ADAMIĆ HADŽIĆ Izloženost koštanim ozljedama ratarskih i stočarskih populacija srednjovjekovne i ranosrednjovjekovne Hrvatske (Izvorni znanstveni članak) <i>Exposure to Bone Injuries in the Farming and Herding Populations in Medieval and Early Modern Croatia (Original scientific paper)</i>	233
MATO ILKIĆ, DEJAN FILIPČIĆ Novac Osmanskog Carstva iz sjeverne Dalmacije (Izvorni znanstveni članak) <i>The Ottoman Empire Coins from Northern Dalmatia (Original scientific paper)</i>	267

SILVIA BEKAVAC, DORA ŠTUBLIN Zaboravljeno kulturno dobro – crkva Gospe od Zdravlja u Gornjim Brelima (Prethodno priopćenje) <i>Forgotten Cultural Heritage – the Church of Our Lady of Health in Gornja Brela (Preliminary report)</i>	291
IGOR BORZIĆ VIS-A-VIS-A-VIS 200 Prikaz kataloga izložbe <i>Vis-a-Vis 200. Arheološka baština otoka Visa u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu</i> , Arheološki muzej u Splitu, Split, 2021. (Prikaz) VIS-A-VIS-A-VIS 200 <i>Review of the exhibition catalogue Vis-a-Vis 200. Arheološka baština otoka Visa u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu (Review)</i>	323
<i>Upute autorima / Instructions for Authors</i>	333

VIS-A-VIS-A-VIS 200
Prikaz kataloga izložbe *Vis-a-Vis 200. Arheološka baština otoka*
Visa u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu,
Arheološki muzej u Splitu, Split, 2021.

VIS-A-VIS-A-VIS 200
Review of the exhibition catalogue *Vis-a-Vis 200. Arheološka baština*
otoka Visa u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu

IGOR BORZIĆ

Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju
University of Zadar, Department of Archaeology
Obala kralja P. Krešimira IV., 2
HR-23000 Zadar
igorborzic@gmail.com

UDK: 904(497.583)(210.7Vis)“652“(083.824)

DOI: 10.15291/archo.3984

PRIKAZ / REVIEW

Primljeno / Received: 2022-06-29

Arheološka baština otoka Visa, s primjerice gradinom Talež, antičkom Isom ili pak brodom kod Vele Svitnje, za mnoge arheologe upućene otocima i morima znači iznimno mnogo. Sigurno čak i više ovaj je fascinantni srednjodalmatinski otok sa svojim malim, ali upečatljivim arhipelagom, tijekom svih minulih vremena svoje dinamične povijesti značio i svojim stanovnicima, vojnicima, mornarima, trgovcima, putnicima namjericima i nena-mjericima. Riječ je o malom komadu zemlje, čija je vrijednost, dakle, trajna, samo su njezini konzumenti promjenjivi. Sa strane jednog od onih modernih konzumenata arheologa, nadam se da mi autori ovdje predstavljenog izdanja neće uzeti za zlo prošireno repliciranje njihova upečatljivog naslova, bliskoj publici dovoljno jasnog da zna što očekivati na izložbi i u katalogu, a laicima opet dovoljno tajnovitog i intrigantnog da zavire u njih i otkriju svi-

Archaeological heritage of the island of Vis, including, for instance, Talež hillfort, ancient Issa or Vela Svitnja shipwreck, has a special meaning for many archaeologists drawn to the islands and the seas. This fascinating central Dalmatian island with its small but distinct archipelago surely meant even more to its inhabitants, sailors, merchants, chance travelers and intentional visitors throughout all segments of its dynamic past. It is a small piece of land, of permanent value, only its beneficiaries change. As one of modern beneficiaries-archaeologists, I hope that the authors of the edition presented here will not mind my expanded paraphrase of their striking title, clear enough to the knowledgeable public to comprehend what to expect from the exhibition and the catalogue, and still mysterious and intriguing for laymen inviting them to take a glance and discover the world of not only Vis in antiquity, but of

jet ne samo antičkog već otoka Visa u cijelosti. I to svijet gledan iz kuta eminentnih arheologa i muzealaca od kojih su neki oko Ise već izgradili, a neki tek grade svoje očito bogate i sjajne karijere.

Izložba i katalog *Vis-a-Vis 200. Arheološka baština otoka Visa* realizirani su u povodu proslave 200. obljetnice naše najstarije specijalizirane arheološke institucije, Arheološkog muzeja u Splitu. Ne umanjujući vrijednost sigurno mnogih drugih, smatram da Muzej, a posredno i mi svi ostali, nije mogao dobiti ljepši rođendanski poklon. Na ovom će mjestu fokus biti na katalogu izložbe, i to prije svega zbog tekstova koji je prate i kojima su na jednom mjestu predstavljene aktualnosti poznavanja otočne arheološke baštine, u najvećoj mjeri koncentrirane oko ostataka antičke, poglavito helenističke Ise. Riječ je o kraćim tekstovima, evidentno temeljenima na osobnom istraživačkom radu autora te brojnoj stručnoj i znanstvenoj literaturi, a koji su za ovu prigodu stilski i aparatno sažeti na razinu dohvatljivu širokoj publici. To nikako ne umanjuje njihovu važnost i za onu strukovnu, prije svega zbog argumentiranosti teksto predstavljениh podataka, objedinjenosti mnogih tema te količine kataloški predstavljene, ispravno tipološki analizirane arheološke građe. Kroz nju se ogleda problematika arheološke baštine otoka Visa i stječe mogućnost komparacije s mnogim bližim i daljim kronološki paralelnim, a kulturološki istim, ali i drukčijim ambijentima. Svi tekstovi, njih čak 29, popraćeni su ilustrativnim prikazima izložbenih eksponata te terenskim situacijama, kojima se konzumentima ovog štiva na najširi mogući način omogućava njihovo shvaćanje.

Nakon uvodnih riječi D. Radića, rođenog Višanina koji više teme promatra sa susjedne Korčule, u katalogu je predmetno značenje Visa istaknuto na dvjema historiografski različitim razinama. S jedne strane, u poglavlju *Pregled povijesti arheoloških istraživanja na otoku Visu* (autor: B. Čargo) jasno je prikazano što je tamošnja baština značila za razvoj arhe-

this island in its entirety. It is a world observed from a standpoint of eminent archaeologists and museum workers some of whom have already built their prolific and successful careers exactly on Issa, while some still work on it.

The exhibition and catalogue *Vis-a-Vis 200, Archaeological heritage of the island of Vis* were realized on the occasion of the 200th anniversary of our oldest specialized archaeological institution, the Archaeological Museum in Split. In my opinion, the Museum could not have received a better birthday present, without devaluing all other gifts. Here the focus will be on the exhibition catalogue, primarily due to accompanying texts which present actual matters of the archaeological heritage of the island, mostly concentrated around the remains of ancient Issa, in particular its Hellenistic phase. These short texts, obviously based on personal research work of the authors and abundant professional and scholarly literature, have been summarized in terms of style and methodology so as to be comprehensible to the general public. Still, they retain professional relevance, primarily owing to well-argued premises of the texts, unification of a number of subjects and the amount of presented archaeological material, correctly analyzed in typo-chronological terms. It reflects the subject-matter of the archaeological heritage of the island of Vis and offers a possibility of comparison with many close or distant but synchronous ambiances that may be identical or quite different in cultural terms. All texts, as many as 29, are accompanied by illustrative depictions of the exhibits and field situations, providing the most extensive framework for their understanding to all readers of the catalogue.

After an introduction by D. Radić, a native of Vis who observes his island from neighboring Korčula, the importance of Vis was emphasized at two different levels with regard to historiography. On the one hand, the chapter *Overview of the history of archaeological research on the island of Vis* (author: B. Čargo) clearly presents how important the heritage of Vis was in to the development of archaeology in our region.

ologije na našim prostorima. Fantastično je čitati podatke koji svjedoče o 15. stoljeću kao vremenu u kojem se razvija svjesnost o sjaju i vrijednostima antičke Ise te prvim otočnim arheološkim zbirkama nastalima tijekom 18. i 19. stoljeća. Nadalje, arheološku atraktivnost Ise u vremenima intenzivnog razvoja arheološke znanosti, koja traju još i danas, najbolje se uočava spomenom eminentnih hrvatskih arheologa koji su dio svojih aktivnosti posvetili upravo ovom otoku i gradu, od Š. Ljubića, J. Brunšmida, F. Bulića, G. Novaka, M. Abramića, B. Gabričevića, D. Rendić-Miočevića, N. Cambija, B. Kirigina pa, ako hoćemo, i sve do autora ovog kataloga.

S druge strane, poglavlja *Pregled pretpovijesti otoka Visa* (autor: B. Čargo), *Povijesni pregled Ise* (autor: B. Čargo), *Grčki tragovi na Visu prije osnutka Ise* (autorica: J. Jovanović), te *Kasna antika i srednji vijek na Visu* (autorica: J. Jovanović) vrlo jasno ističu značenje, koje je ovaj, relativno mali, otok imao u razvoju dinamične kulturne povijesti istočne obale Jadrana. O tome u ranijim i kasnijim prapovijesnim vremenima svjedoče, primjerice, nalazi južnoitalske neolitičke keramike ili pak korintskog, atičkog ili etruskog posuđa, čiju kontekstualizaciju u vremenu i prostoru tek treba razriješiti. Osim pukog postojanja Ise, u antici tomu pak znatno doprinosi popis povijesnih osoba koje su se iz različitih pobuda doticale otoka i time mu dale na važnosti. Jedan Dionizije I. Sirakuški, legendarni misteriozni Jonije, ilirski prvaci Agron i Teuta, rimski republikanski velikani Pompej i Cezar, carski princ Druz, a zatim i nesretni provincijski namjesnik Scribonijan, samo su neki od onih, čije su se ambicije preko antičke Ise pretočile do današnjih dana, ostavljajući nama bogati sadržaj za razmišljanje.

Očekivano je najveći broj poglavlja kataloga posvećen arheološkoj ostavštini grčko-helenističke Ise, nadopunjenoj prema potrebama i mogućnostima one rimske, čak i kasnoantičke, odnosno srednjovjekovnog Visa. Želja da se prije svega Isu u svekolikom smislu prikaže

It is fantastic to read the information testifying to the 15th century as the time when the consciousness about the splendor and values of ancient Issa was awoken as well as about the first archaeological collections on the island created in the 18th and 19th centuries. Further on, the archaeological appeal of Issa in the period of intensive development of the archaeological science, that is still ongoing, is best illustrated by mentioning eminent Croatian archaeologists who dedicated some of their time to this island and the city, starting from Š. Ljubić, J. Brunšmid, F. Bulić, G. Novak, M. Abramić, B. Gabričević, D. Rendić-Miočević, N. Cambi, B. Kirigin, and finally the author of this catalogue.

On the other hand, chapters *Overview of pre-history of the island of Vis* (author: B. Čargo), *Historical overview of Issa* (author: B. Čargo), *Greek traces on Vis prior to the foundation of Issa* (author: J. Jovanović) and *Late Antiquity and the Middle Ages on Vis* (author: J. Jovanović) very clearly accentuate the importance that this relatively small island had in the dynamic development of cultural history of the eastern Adriatic coast. In earlier and later prehistoric times, this is attested by the finds of southern Italic Neolithic pottery as well as Corinthian, Attic or Etruscan ware whose contextualization in time and space is still pending. A list of historical persons related to this island in one way or another illustrates its significance in antiquity. Dionysius of Syracuse, legendary and mysterious Ionius, Illyrian rulers Agron and Teuta, Roman republican dignitaries Pompey and Caesar, imperial prince Drusus, and then also the unfortunate provincial governor Scribonianus, are only some of those whose ambitions left trace in ancient Issa to the present day, providing us with a lot to think about.

As expected, the majority of the catalogue chapters deal with the archaeological heritage of Greek-Hellenistic Issa, complemented in accordance with the needs and possibilities of the Roman city, and later of medieval Vis. The intention to present Issa as a genuine Greek city in all aspects, as the apogee of Hellenic

pravim grčkim gradom, perjanicom helenske kulture na ovom dijelu Jadrana, realizirana je izdvajanjem posebnih manjih tema. U prvoj od njih, *Grčki natpisi iz Ise* (autorica: J. Jovanović), odabrani su neki od najvažnijih epigrafskih spomenika nadgrobnog, zavjetnog, počasnog i pravnog karaktera. Zbog svoje važnosti oni su već otprije zastupljeni u literaturi, no zbog svoje su tipologije te sadržaja i dalje intrigantni. Oni donose odgovore na mnoga pitanja iz domene isejskog društva, onomastike, društvene strukture, političkog uređenja, religijskih praksi, ali i značenjskog položaja helenske Ise u turbulentnim vremenima njezina osnutka, trajanja, ali i postupnog potpadanja čitave istočne obale Jadrana pod rimsku vlast. Ova vrsta spomenika isto tako dobro pokazuje kako je Isa, ako ne u samom početku njezina bivstva, onda sasvim sigurno u trenucima svojeg vrhunca, ali i kraja, bila multietnička, a time i multikulturalna sredina, što je očekivano s obzirom na njezin otočni, ali nikako ne izolirani položaj s iznimno valoriziranom strateškom komponentom.

Grčki kolonijalni karakter Ise nedvosmisleno je vidljiv i u njezinim fizičkim manifestacijama predstavljenima u poglavlju *Urbanizam i arhitektura helenističke Ise* (autor: B. Čargo). Od pažljivo odabranog mjesta utemeljenja grada preko bedema koji skrivaju pravilnu planimetriju gradskog tkiva s komunikacijama te izduženim inzulama s pretpostavljenim priobalnim položajem agore pa sve do luke i izvangradskih nekropola, obrtničkih postrojenja i ruralnih imanja, Isa se pokazuje kao funkcionalni prostor nastao prema svim uzusima svojevjremene grčko-helenističke gradogradnje maksimalno prilagođene prostoru. Prostorna svrsishodnost vidljiva je i u minimalnim preinakama koje je Isa u urbanističkom smislu doživjela nakon gubitka samostalnosti, odnosno postupnim gubljenjem helenističkog i dodavanjem rimskog prefiksa u njezin identitet. Ta je situacija prikazana u posebnom poglavlju *Zamah gradnje i urbanističke promjene u Isi u razdoblju Principata* (autor: B. Čargo), s na-

culture in this part of the Adriatic, was realized by concentrating on separate smaller subjects. The first one of them, *Greek inscriptions from Issa* (author: J. Jovanović), offers a selection of some of the most important epigraphic monuments of funerary, votive, honorary and legal character. Owing to their importance they have already been published, but their typology and content are still intriguing. They offer answers to a number of questions from the domain of Issaeian society, onomastics, social structure, political system, religious practices, but also the important position of Hellenic Issa in turbulent times of its foundation, duration, and gradual Roman conquest of the entire eastern Adriatic. This kind of monuments also reveals that Issa was, if not at the very beginning of its presence, then definitely at its peak, and its end, a multiethnic and thence multicultural environment, as expected having in mind its insular but not isolated position with highly valued strategic component.

Greek colonial character of Issa is easily recognizable in its physical manifestations presented in the chapter *Urbanism and architecture of Hellenistic Issa* (author: B. Čargo). Issa is seen as a functional space created in accordance with all principles of Greek-Hellenistic urbanism maximally adapted to the space, starting from a carefully chosen place for the city foundation over city walls that hide the regular city planimetry with communication lines and elongated insulae, the assumed coastal position of agora and all the way to the port, necropoles out of the city, craft facilities and rural estates. Spatial functionality is visible in minimal alterations that Issa underwent in urbanistic terms after it had lost its independence, that is with gradual loss of the Hellenistic prefix in its identity which was replaced by a Roman one. This situation was studied in the separate chapter *Strong development of building and urbanistic changes in Issa in the Principate* (author: B. Čargo), with mention of all previous insights about important building activities, mostly in the public, coastal part of the city. For example renovation

vodima dosadašnjih spoznaja o važnim javnim graditeljskim aktivnostima, uglavnom pozicioniranim u javnom, priobalnom dijelu grada. Primjerice, obnova već postojećeg trijema, gradnja vojnog (?) vježbališta, forumskog sklopa s hramskim zdanjem ili pak termi javnog karaktera i teatra svjedoče da unatoč još uvijek neiskristaliziranom administrativno-pravnom položaju Ise, ona u rimsko vrijeme poprima sve elemente jednog ozbiljnog rimskog urbanog središta. Da nije tako, tada ne bismo mogli govoriti o svim spomenutim sastavnicama grada, ali ni o ostalim pokazateljima njegove važnosti, među koje sigurno spadaju i rimskodobni kameni spomenici. U odabiru predstavljenom u poglavlju *Lapides Issae* (autorica: J. Jovanović) fokus je logično stavljen na skupinu pet rimskih carskih statua julijevsko-klaudijevske i flavijevske dinastije, nažalost bez poznatog konteksta nalaza, a kakvima se može podičiti mali broj naselja ne samo na prostoru Jadrana već i širom Rimskog Carstva.

U katalogu su nadalje posebno predstavljena i dva iznimno bitna aspekta isejske svakodnevnice, s jedne strane život opisan u poglavlju *Pregled isejskog gospodarstva* (autor: B. Čargo), a s druge strane smrt kroz *Pogrebne običaje u helenističkoj Isi* (autorica: J. Jovanović). Unatoč tomu što je površinski malen, Isejcima je otok u užem smislu omogućavao onu uvijek traženu autarkiju, resursnu samodostatnost, dovoljnu da neizbježne nedostatke nadomjesti izlaskom na tržište. A na njemu je Isa, barem kako pokazuje relevantni arheološki materijal, prešla put od receptivne zone, uglavnom usmjerene k južnoj Italiji, do one emisarske, od sredine 3. st. pr. Kr. okrenute uglavnom srednjodalmatinskom arealu. Nema dvojbe da je isejskim agrarnim pejzažem vladala mediteranska trijada, žitarice, loza i masline. Ciklus o isejskoj zemlji, vinogradima, vinu, amforama, dakle nečemu što je već i u antičko vrijeme opjevano, uz višedisciplinski razvoj arheologije danas sve više dobiva na argumentaciji. Ista je stvar i s ostalim ovdje prikazanim aspektima primarnog sektora, stočarstvu, pčelarstvu i, naravno, prepoznatljivim aktivno-

of the existing portico, construction of a military (?) training ground, forum complex with a temple, or public thermae and theater testify to the fact that Issa in the Roman period acquired all elements of a prominent Roman urban center despite its unclear administrative and legal position. If that was not the case, we could not discuss all the mentioned components of the city, but neither the other indicators of its importance, such as Roman-era stone monuments. In a selection presented in the chapter *Lapides Issae* (author: J. Jovanović), the focus is, logically, on the group of five Roman imperial statues of Julio-Claudian and Flavian dynasties, unfortunately without the context of discovery. Few settlements can boast such finds, not only in the Adriatic area, but also across the entire Roman Empire.

Two exceptionally important aspects of daily life in Issa are presented in the catalogue. On the one hand, we get a description of life in the chapter *Overview of the economy of Issa* (author: B. Čargo), and on the other hand an image of death through *Funerary customs in Hellenistic Issa* (author: J. Jovanović). Despite the small size of the island, the Issaeans could have counted on always desirable autarchy, resource self-sufficiency, enough to replace inevitable shortcomings by strong market presence. This is where Issa, at least according to relevant archaeological evidence, developed from a receptive zone directed at southern Italy, to an emission zone, from the mid-3rd century BC, focused mostly on the central Dalmatian region. There is no doubt that the Issaeian agrarian landscape was dominated by the Mediterranean triad: cereals, vine and olives. Multidisciplinary development of archaeology has supported notions about a cycle on the Issaeian land, vineyards, wine, amphorae, that had already been praised in antiquity. The same is true of all other aspects of primary sector that have been described here, such as livestock breeding, beekeeping and of course sea-related activities that are becoming more recognizable. Resource abundance of the is-

stima okrenutima moru. No resursne blagodati otoka Visa omogućile su i razvoj obrtništva u službi zadovoljavanja lokalnih potreba, ali i iznalaženje, odnosno proširenje ponude namijenjene tržištu. Lončarska produkcija s amforama i pitosima namijenjenima skladištenju i trgovini poljoprivrednih proizvoda, odnosno stolnim te inim posuđem izrađenim i konzumiranim u potpuno helenističkom duhu, ostavilo je najveći pečat u isejskom obrtništvu. Ništa manje važno nije moglo biti ni kamenarstvo, bilo u vidu eksploatacije bilo obrade lokalnog kamena, ili pak obrada pojedinih, naravno importiranih metala. Potonje je tema koja se dijelom dotaknula i u poglavlju o jednom od najvažnijih isejskih eksponata *Glava brončanog kipa božice Artemide* (autor: B. Čargo). Taj spomenik osim svoje iznimne umjetničke vrijednosti nedvojbeno upućuje i na ekonomske mogućnosti grada. Uz to, pečat isejskoj gospodarskoj razgranatosti i tržišnoj fokusiranosti predstavlja i težnja da se od samih početaka njezine samostalnosti sredinom 4. st. pr. Kr. razvija i samostalna monetarna politika. O njezinim se materijalnim dokazima, odnosno isejskim numizmatičkim serijama, ali prigodno i ostalom novcu koji je cirkulirao ovim prostorom tijekom helenističkog i rimskog razdoblja, čita u posebnom poglavlju *Novac* (autorica: J. Mardešić).

Paradoksalno je da je dugo vremena život antičke Ise bio promatran kroz prizmu nalaza s njezinih dviju glavnih nekropola, Martvila i Vlaške njive. I bez obzira na to što smo danas obogaćeni konkretnim „životnim“ arheološkim kontekstima, one su i dalje neiscrpan izvor podataka, koji u posljednje vrijeme putem doktorskih disertacija i monografija konačno i doživljavaju konkretnu i sintetsku znanstvenu valorizaciju ponuđenu interesnoj javnosti. U katalogu izložbe taj je aspekt Ise posebno apostrofirano isticanjem aktualnih spoznaja o mnogim manjim temama, primjerice prostornoj organizaciji isejskih nekropola; tipologiji grobova i već prije spominjanih nadgrobničkih spomenika; zatim višestrukom sukcesivnom korištenju grobnica, očito obiteljskog karaktera, praksi

land of Vis enabled the development of crafts in order to meet local needs but also to find and expand the range of goods for export. Issaeian crafts were marked most strongly by pottery production of amphorae and pithoi intended for storage and trade with agricultural products, that is tableware and other vessels made and used in an entirely Hellenistic style. Stone masonry had to be equally important, either as quarrying of local stone, or as processing certain, imported types of metal. The latter is a subject partially touched on in the chapter about one of the most important Issaeian exhibits *Head of the bronze statue of the goddess Artemis* (author: B. Čargo). This monument, apart from its outstanding artistic value, doubtlessly reveals economic possibilities of the city. Furthermore, Issaeian economic ramification and market focus are related to an early tendency to develop independent monetary policy from the beginning of its independence in the mid-4th century BC. A special chapter with the title *Money* (author: J. Mardešić) deals with material evidence of this monetary policy, that is numismatic issues, but also other coins circulating in this region in the Hellenistic and Roman period.

Paradoxically enough, life of ancient Issa was perceived for a long time through the prism of its two main necropoles, Martvilo and Vlaška njiva. Regardless of the fact that at present we have specific “living” archaeological contexts, they still represent an inexhaustible source of information, that have recently saw specific and synthetic scholarly valorization through dissertations and monographs offered to the public. In the exhibition catalogue this aspect of Issa was emphasized by paying attention to current insights about many smaller topics, such as the spatial organization of Issaeian necropoles, grave typology and previously mentioned funerary monuments; also multiple successive burials in tombs of evidently family character, a practice more characteristic of the eastern Adriatic Iron Age indigenous populations than the Hellenic component, which in-

više svojstvenoj istočnojadranskom željezno-dobnom indigenom stanovništvu nego onom helenskom, što i dalje navodi na promišljanja o njegovu utjecaju na isejsko helensko društvo ili inkorporiranosti u njega ili pak o čistom isejskom ekonomičnom raspolaganju prostorom. Tu se kratko raspravlja i o kronološkoj, ali i kulturološkoj odvojenosti dvaju ritusa postupanja s pokojnicima, onog praćenog od sredine 4. st. pr. Kr. i očito izvornog isejskog inhumacijskog do onog incineracijskog pod italskim elementom promoviranog od sredine 1. st. pr. Kr. U konačnici, tu se govori i o vidljivim manifestacijama pogrebnih rituala u službi duhovnog zadovoljavanja pokojnika, živućih i bogova, a koji svojim bogatstvom, raznolikošću i raznorodnošću svjedoče svekolikom praćenju trendova helenističkog kasnorepublikanskog svijeta, za što su Isa i isejsko društvo očito imali itekako velike snage i mogućnosti.

Upravo je ta množina i raznovrsnost nalaza, u kojima se nalaze argumenti za prije izrečene ideje, tema mnogih manjih poglavlja u kojima su publici predstavljeni mnogi pokretni arheološki nalazi iz Ise. S obzirom na to da većina njih potječe iz grobnica s jasno izraženim ritualom pogrebnih gozbi, logično je da su, izuzev onih malobrojnijih predstavljenih u poglavlju *Metalni, stakleni, jantarni i koštani predmeti iz Ise* (autorica: J. Jovanović), najzastupljeniji keramički predmeti simpozijastičkog karaktera, u tipološkom smislu pripadnici onih grupa proizvoda koji cirkuliraju ne samo istočnojadranskim već i generalno gledano helenističkim i poslije kasnorepublikanskim svijetom. Konkretno su to *Oslikane keramičke vaze: crvenofiguralni stil, Alto Adriatico i srodni stilovi* (autorica: J. Jovanović), *Crnopremazana keramika* (autorica: J. Jovanović), *Keramika tipa Gnathia* (autor: B. Čargo), *Isejska keramika tipa Gnathia* (autor: B. Čargo), *Kasnohelenistička isejska keramika sa sivim i crveni premazom* (autor: B. Čargo), *Isejska helenistička reljefna keramika rađena u kalupu* (autor: B. Čargo) te *Terakote* (autorica: J. Jovanović) i *Lucerne* (autor: B. Čargo). Osnovnim informacijama o tehničkim odlikama,

stigmatizes considerations of its influence or incorporation into the Issaeian Hellenic community or Issaeian purely economic space usage. There is also a brief discussion of chronological and cultural separation between two funerary rites: inhumation, appearing in the mid-4th c. BC as obviously original Issaeian practice, and cremation, promoted by the Italic element from the mid-1st century BC. Finally, a description is offered of the visible manifestations of funerary rituals with an aim of offering spiritual satisfaction to the deceased, the living and the gods. These customs with their abundance, versatility and diversity testify to absolute concordance with the Hellenistic and late republican trends, for which Issa and its society lacked neither the strength nor the abilities.

It is exactly this multitude and diversity of finds, providing arguments for previously voiced ideas, that is a theme of many smaller chapters that present a plethora of small finds from Issa. Since most originate from tombs with clearly denoted ritual of funerary feasts it is logical that, apart from scarce objects presented in the chapter *Metal, glass, amber and bone objects from Issa* (author: J. Jovanović), the most numerically abundant category are ceramic symposiastic artifacts, typologically belonging to the groups of products that circulated not only in the eastern Adriatic but also generally in the Hellenistic and late republican world. Specifically these are *Painted ceramic vases: red-figure style, Alto Adriatico and related styles* (author: J. Jovanović), *Black-glazed ware* (author: J. Jovanović), *Gnathia ware* (author: B. Čargo), *Issaeian Gnathia ware* (author: B. Čargo), *Late Hellenistic Issaeian ware with gray and red slip* (author: B. Čargo), *Issaeian Hellenistic moldmade relief ware* (author: B. Čargo), *Terracottas* (author: J. Jovanović) and *Lamps* (author: B. Čargo). Basic information about the technical characteristics, chronological evolution of style, spatial sources and distribution are presented as a foundation for explaining the emergence of the mentioned ceramic groups on the eastern Adriatic coast, paying

kronološkoj evoluciji stila, prostornim izvorima te distribuciji pružen je temelj objašnjava vanju pojave navedenih keramičkih grupa na istočnoj obali Jadrana, posebno apostrofirajući i u tipološko-kronološko-namjenskom smislu objašnjavajući konkretne isesejske nalaze predstavljene u samom katalogu. Pojava uglavnom južnoitalijskog, ali u manjoj mjeri i istočnjačkog importa dokaz je perspektivnog položaja Ise u globalnim trgovačkim kretanjima. No, još se važnijom čini gotovo svim mogućim argumentima potvrđena lokalna produkcija pojedinih kategorija aktualnih keramičkih vrsta, Gnathiae, sivo i crveno premazane, helenističke reljefne keramike, kao i terakota i lucerni. Na njihov je nastanak i razvoj moguće gledati dvojako u smislu „importa“ ideje ili „importa“ obrtnika. U obama se slučajevima nameće isti zaključak o Isi kao modernom središtu, u prvom slučaju ili familijarnim s tehnološkim i modnim dosezima aktualnog svijeta ili u drugom pak dovoljno ekonomski privlačnim za dolaskom i predstavljanjem novih keramičarskih tehnika i stilova, očito dobro prihvaćenih ne samo u Isi već i njoj okrenutom dalmatinskom tržištu. Da je to bilo tako i da je Isa od pomodnog helenističkog središta postala lokalni helenistički trendsetter dokazuje, primjerice, iznimno velika količina njezinih, posebice Gnathia te sivo i crveno premazanih, keramičarskih proizvoda na gradinskom naselju Kopila na susjednom otoku Korčuli, ali i pod njezinim utjecajem sigurno uspostavljena produkcija sive i reljefne helenističke keramike u antičkim Sikulima, odakle su u velikoj mjeri bile izvožene prema Liburniji, tlu na kojem se moguće uspostavila i lokalna produkcija.

Promatrajući isključivo karakter keramičkih nalaza iz Ise, postoji opasnost stvaranja dojma isesejske stroge zatvorenosti u okviru helenskog svijeta. Međutim, posljednje spomenuti slučajevi dokazuju da je takav dojam lažan i da se komunikacija isesejske sa željeznodobnim indigenim zajednicama srednjeg Jadrana odvijala na mnogo višoj razini od interesnih sukoba koje opisuju antički pisci. I potonji su u trgovačkom smislu imali svoje adute, nažalost o

special attention to specific Issaeans finds displayed in the catalogue, also providing their typo-chronological attribution. Emergence of mostly southern Italic import, and to a lesser extent eastern import, testify to a favorable position of Issa in the global trade movements. What seems even more important is the local production, attested by almost all possible arguments, of certain categories of pottery types such as *Gnathia*, gray- and red-slip ware, Hellenistic relief ware, and terracottas and lamps. Their creation and development can be interpreted in two ways: as “import” of ideas or “import” of artisans. In both cases it is reasonable to conclude that Issa was a modern center, in the first case familiar with technological and fashion trends of the world at the time, and in the second case economically attractive enough to host new pottery techniques and styles, obviously well accepted not only in Issa, but also on its Dalmatian market. This is confirmed by a vast number of its pottery products, in particular *Gnathia* and vessels with gray and red slip found at the hillfort settlement Kopila on the neighboring island of Korčula suggesting that Issa went from a trendy Hellenistic center to a local Hellenistic trendsetter. Influenced by Issa, the production of gray and relief Hellenistic ware was launched in ancient Siculi, wherefrom it was exported towards Liburnia, the area where local production may have been established.

If we observe only the pottery finds from Issa, we might get an impression of Issa being enclosed within the framework of the Hellenistic world. However, the aforementioned examples indicate that it is a false impression, and that the communication between the Issaeans and the Iron Age indigenous communities happened at a much higher level than the interest conflicts described by the ancient writers. Indigenous populations also had something to offer in this trade exchange, though little is known about it, but finds of, for instance, trapezoidal belt buckles, Baška-type fibulae or the so-called Illyrian knives in the

tome se ne zna mnogo, no nalazi primjerice trapezoidnih pojasnih kopči, fibula tipa Baška ili pak tzv. ilirskih noževa u isejskim grobovima vrlo zorno pokazuju njihovo prisustvo, odnosno isejsku otvorenost suživotu s okolnim stanovništvom.

Iz do sada navedenog je vrlo jasno kako golemu količinu isejskih, odnosno viških arheoloških spomenika doslovce pršti zanimljivim informacijama. Dio njih bi sasvim sigurno ostao skriven da mnogi od na izložbi i u katalogu predstavljenih spomenika nisu prošli kroz ruke konzervatora i restauratora koji zaslužuju svaku pohvalu. Jedan manji dio njihova rada s pravom je stoga slikovno i tekstno predstavljen i u katalogu kroz poglavlja *Čišćenje helenističke reljefne keramike* (autorica: I. Prpa-Stojanac), *Pojedini postupci obrade kamenih spomenika iz antičke Ise* (autor: B. Vješnica) odnosno *Konzervatorsko-restauratorske metode primijenjene u restauraciji* (autor: D. Ordulj).

Zaključno, može se ponoviti kako je Isa kao otok i antički grad već doživjela niz tematskih i monografska predstavljanja. No zbog objektivnih okolnosti, ne umanjujući im uvijek iznimno visoku vrijednost, ni jedno od njih javnosti nije uspjelo u ovolikoj mjeri dočarati daleku povijest ovog otoka. Stoga se mora poentirati kako je dobro iskorištena ova svečana prigoda da se velikom količinom predstavljenog arheološkog materijala popraćenog kratkim, ali iznimno informativnim tematskim tekstovima, s jedne strane svima omogućiti pronicanje u sve sfere života negdašnjih „Višana“, a s druge strane i osvijesti golemi trud svih laika i stručnjaka uključenih u istraživanje ovog otoka. Otoka, koji na valu svoje bogate povijesti u svakom smislu iz dana u dan sve više napreduje i po tko zna koji put ističe značenje arheologije u kulturološkoj promidžbi ovog perifernog, ali prisutnog dijela Mediterana.

Issaeian graves vividly illustrate their presence, and the Issaeian openness to coexistence with the neighboring population.

From all the abovementioned it is clear that a vast number of the Issaeian or Vis archaeological monuments just abound with interesting information. Some of them would definitely remain hidden, if many of the monuments presented at the exhibition and in the catalogue were not treated by the conservators and restorers whose efforts are praiseworthy. Therefore a smaller part of their work was presented in the text and images in this catalogue in the chapters *Cleaning of the Hellenistic relief ware* (author: I. Prpa-Stojanac), *Certain procedures in the treatment of stone monuments from ancient Issa* (author: B. Vješnica), and *Conservation and restoration methods applied in restoration* (author: D. Ordulj).

Finally, we can reiterate that Issa as an island and an ancient city has already been presented in various thematic editions and monographs. Due to objective circumstances, and without diminishing their exceptional importance, none of them managed to demonstrate the distant history of this island to such an extent to the general public. Therefore we have to make a point that this festive occasion was used well to present a large number of archaeological finds accompanied by short but very informative thematic texts. On the one hand, the aim was to enable everyone to observe all spheres of life of the former residents of Vis, and on the other hand, to pay attention to an immense effort of all the laymen and experts participating in the research of this island, that progresses daily in every aspect propelled by its rich past, emphasizing once more the importance of archaeology in cultural promotion of this peripheral, but still present part of the Mediterranean.

Translation: Marija Kostić

